

"SAY" KHÚC HÁT MÔN ĐÌNH

"TAY BỤNG CHÉN MUỐI... ỒI A ĐĨA GỪNG/ GỪNG CAY MUỐI MẶN... ỒI A XIN ĐỪNG... XIN ĐỪNG QUÊN NHAU..." CÂU HÁT ẤY CÙNG VỚI GIỌNG CA TRONG TRÉO TỪ GẦN 50 NĂM TRƯỚC VẪN BỀN LÒNG THEO ĐÀO LỊCH TỪ NĂM 13 TUỔI CHO TỚI BÂY GIỜ, TỪ KHI CÒN XUÂN SẮC MẶN MÀ ĐẾN NGHỆ NHÂN DÂN GIAN HÔM NAY. MỘT ĐỜI TÂM HUYẾT VỚI HÁT XOAN, BÀ ĐÃ GÓP PHẦN LÀM SỐNG LẠI LÀN ĐIỀU DÂN CA VỐN LÀ ĐẶC SẢN CỦA VÙNG ĐẤT TỔ.

Nhắc tên bà trùm hát xoan Nguyễn Thị Lịch, người dân xã Phượng Lâu (Việt Trì - Phú Thọ) hầu như ai cũng biết. Dù đã ở tuổi 62 nhưng khi nghe chúng tôi nhắc tới nghệ thuật hát xoan, mắt đào Lịch như bừng lên. Bà kể rành rọt về nguồn gốc dân gian của điệu hát xoan quê mình: Vợ Vua Hùng mang thai, tới ngày sinh nở, đau bụng mãi mà không sinh được. Một hầu gái tàu rằng: Nên đón nàng Quế Hoa xinh đẹp về múa hát sẽ đỡ đau và sinh nở được. Hoàng hậu nghe lời, cho mời Quế Hoa đến. Giọng hát của nàng trong veo như chim hót, suối ngân, tay múa chân đi dẻo như tơ, mềm như mây, khiến cho Hoàng hậu quên cả đau và sinh con dễ dàng. Vua Hùng mừng rỡ, hết lời khen ngợi Quế Hoa và truyền cho các công chúa học lấy điệu múa và lời hát ấy. Theo các cụ cao niên trong làng, hát xoan có tên gốc là hát xuân, nhưng vì trùng tên với thứ phi của Vua Hùng thứ sáu nên phải đọc chệch thành xoan. Cuộc đời của bà Lịch cũng giống như điệu hát xoan với những thăng trầm của số phận.

ĐA ĐOAN PHẬN MÁ HỒNG

Theo các cụ cao niên trong làng kể, hội chính của làng An Thái nhằm ngày

9 tháng 9 âm lịch. Sáng sớm hôm đó, cả làng vây quanh hồ Thiếc, sau ba hồi chín tiếng trống thì mọi người ào xuống hồ bắt cá để mang về đình tế thành hoàng. Hội làng đông vui lắm, đào thì xúng xính quần lĩnh áo thâm, kếp thanh nhã cùng áo the khăn xếp, hát đối đáp, hát trống quân, hát xoan (hay còn gọi là khúc môn đình) bên hồ Thiếc, trước sân đình, ra tận bến đò Đức Bác. "Cá bé anh phó cho đào/ Cá lớn anh bắt để chào đại vương..."

vào/ Đúm vào người hỏi làm sao/ Em là quả đúm, em vào kết duyên". "Tam thanh một cảnh huê cau/ Đòi ta thấp bé lấy nhau cũng vừa/ Tam thanh một cảnh huê hò/ Lòng anh muốn lấy trọ nhà họ xoan". Mười năm sau, một anh bộ đội quê xứ Đoài đóng quân tại làng đã thương mến bà và ngỏ lời tái hợp. Mẹ chồng thương bà, biết con dâu sức khỏe yếu không thể đi làm dâu xa đã ra điều kiện cho người thương bà phải ở tại làng thì bà mới cho lấy. Và ông

Tửu, người chồng hiện tại của bà Lịch, đã chấp thuận điều kiện khó khăn này. Chính vì thế mà bà Lịch vẫn được sống tại làng quê, tiếp tục gắn bó với vùng đất của hát xoan. Sau khi lấy nhau, ông Cấn Xuân Tửu, chồng bà Lịch cũng lại vì nhiệm vụ mà đi xa biển biệt. Mãi đến khi nghỉ hưu, vợ chồng mới được gần nhau.

NỖI CHÌM CÂU HÁT

Bà Lịch trưởng thành trong một gia đình có truyền thống hát xoan, ông nội

Cũng trong không khí hội làng như thế, khi đào Lịch vừa tròn hai mươi, kếp Lễ đã ngỏ lời thương với bà. Cuối năm 1970 cặp đào - kếp tài sắc ấy nên vợ nên chồng nhưng thời gian họ được bên nhau thật ngắn ngủi. Đào Lịch nhớ lại: "Chúng tôi lấy nhau vốn vẹn mới được 17 ngày thì anh Lễ lên đường nhập ngũ, rồi vào Nam chiến đấu. Ba năm sau gia đình nhận được giấy báo tử ghi anh hi sinh ở mặt trận phía nam." Những năm tháng ấy đào Lịch tưởng không thể vượt qua nổi, chính câu xoan nhịp phách đã nâng đỡ hai mẹ con bà vượt qua khó khăn sóng gió cuộc đời.

Tuy đã nhận được tin anh Lễ hy sinh, đào Lịch vẫn hy vọng rồi lại tuyệt vọng. Trong suốt mười năm trời thờ chồng nuôi con và võ, nhiều đêm bà gạt nước mắt một mình. Những lời đúm giao duyên vẫn hiện về đêm đêm với giọng đào lời kếp: "Đúm này ta dặn thì nghe/ Đúm bay cho tới áo the đúm

PHÚ THỌ CÓ 4 PHƯỜNG HÁT XOAN, AN THÁI LÀ PHƯỜNG XOAN GỐC. NHIỀU TIẾT MỤC CỦA PHƯỜNG XOAN AN THÁI THAM GIA BIỂU DIỄN TRONG VÀ NGOÀI TỈNH ĐÃ GIÀNH ĐƯỢC GIẢI THƯỞNG CỦA TỈNH PHÚ THỌ. NĂM 2005, CÙNG VỚI NGHỆ NHÂN NGUYỄN THỊ HẢI, BÀ LỊCH ĐÃ ĐƯỢC NHÀ NƯỚC PHONG TẶNG DANH HIỆU NGHỆ NHÂN DÂN GIAN, VÀ LÀ HAI TRONG SỐ 7 NGHỆ NHÂN CỦA PHƯỜNG XOAN AN THÁI HIỆN NAY. ĐẦU NĂM 2010, PHƯỜNG XOAN AN THÁI ĐÃ ĐƯỢC VIỆN TRƯỞNG VIỆN ÂM NHẠC VIỆT NAM TẶNG BẰNG KHEN VÌ CÓ THÀNH TÍCH XUẤT SẮC TRONG CÔNG TÁC XÂY DỰNG HỒ SƠ HÁT XOAN PHÚ THỌ TRÌNH UNESCO CÔNG NHẬN HÁT XOAN PHÚ THỌ LÀ DI SẢN VĂN HÓA PHI VẬT THỂ CỦA NHÂN LOẠI CẦN ĐƯỢC BẢO VỆ KHẨN CẤP.

rồi đến bố đều là những trùm xoan nổi tiếng. "Trăm năm gắn bó như niêm/ Chữ tình tạc dạ, chữ duyên ghi lòng..." Bến đò Đức Bác bên dòng sông Lô thơ mộng là nơi lưu giữ kỷ niệm ấu thơ của đào Lịch.

Từ nhỏ bà đã theo gánh hát của ông nội đi biểu diễn, thúc cùng những canh hát thâu đêm suốt sáng, xế bóng tàn trăng, để rồi đến năm 13 tuổi bà đã thuộc hết 14 quả cách (làn điệu) và trở thành đào nương trẻ tuổi của làng An Thái. Ông nội đào Lịch là cụ Nguyễn Văn Duy, một nghệ nhân hát xoan có tiếng trong vùng. Khi cụ Duy về cõi đã trao lại sứ mệnh trùm phường xoan cho con trai là Nguyễn Tất Thắng (người bố thân yêu của đào Lịch). Nhưng chiến tranh, giặc giã và những năm đói kém đã khiến những làn điệu xoan đứt đoạn. Bố bà Lịch lớn lên cũng thoát ly và công tác trong ngành công an. Tuy phường xoan không còn nhưng bà Lịch vẫn dành đam mê cho hát xoan như đã gắn bó máu thịt với

mình.

Sau khi nghỉ hưu, cụ Nguyễn Tất Thắng – bố bà Lịch quyết tâm gây dựng lại phường xoan An Thái, cụ đã tập hợp lại những người biết hát xoan trong làng để ôn luyện các làn điệu, đồng thời sưu tầm các tư liệu về hát xoan để từng bước gây dựng lại. Năm 1996, cụ Thắng đứng ra vận động thành lập Câu lạc bộ hát xoan An Thái và bà Lịch là người trẻ nhất tham gia câu lạc bộ. Ban đầu chỉ có gần 20 người tham gia, dần dần số người ngày một đông. Giấc mơ về một phường xoan của cha con bà Lịch đã tượng hình.

HẾT LÒNG GÂY DỰNG PHƯỜNG XOAN

Năm 2001 cụ Nguyễn Tất Thắng qua đời. Trước khi mất ông gọi con gái lại dặn dò: “Ta thấy chỉ mình con có thể gánh vác phường xoan. Ta trao lại cho con những gì ta viết và sưu tầm một đời về xoan, con giữ lấy phòng khi có ai hỏi đến thì nói cho họ biết...” Đào Lịch khóc ròng bên linh cữu, thương cha và thương cả những câu hát nổi chìm. Gắng vượt qua đau buồn bà tiếp tục công việc của phường xoan. Bà đã không tiếc công sức đi vận động mọi người gây dựng lại

phường xoan cổ. Bà nhận ra một điều, những thành viên câu lạc bộ hát xoan đều đã cao tuổi, chẳng mấy mà gần đất xa trời, nếu không truyền dạy cho lớp trẻ thì hát xoan An Thái sẽ đến lúc chẳng còn đào, kép. Đó cũng là lý do bà mở lớp dạy hát xoan đầu tiên cho các em nhỏ ngay chính tại nhà mình. Lúc đầu bà dạy cho chính các cháu của mình, dần dà động viên các bậc phụ huynh cho con em theo học. Những điệu hát xoan tưởng như sắp thất truyền giờ đây lại được ngân vang trong từng ngõ xóm.

Năm 2002, phường hát xoan An Thái chính thức được tỉnh Phú Thọ khôi phục lại trên cơ sở câu lạc bộ đã có. Số hội viên

tham gia ngày một đông, từ chỗ chưa đến 20 người, đến nay đã thu hút trên 40 đào kép. Lứa học trò đầu tiên của bà Lịch nay cũng đã trưởng thành, nhiều em đã trở thành những kép, những đào chính của Phường xoan An Thái. Từ lớp học của bà Lịch, có nhiều em đã trưởng thành, có em đi bộ đội, có em đã thi vào Trường Trung học Văn hóa Nghệ thuật tỉnh Phú Thọ vv... Từ ngôi làng nhỏ tiếng hát xoan đã theo các em bay đến mọi vùng quê.

Khi chúng tôi về Phượng Lâu, thì bà Nguyễn Thị Lịch vẫn đang tiếp tục mở lớp dạy hát xoan cho các em nhỏ trong xã. Khi được hỏi nếu có một điều ước bà sẽ ước điều gì, nghệ nhân Nguyễn Thị Lịch cười hồn hậu bảo, ước được trẻ lại thời hai mươi tuổi để được hát mãi những câu xoan gheo vốn là biểu trưng của vùng đất Phú Thọ.

VĂN THIÊN

